

ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2021: 49; 3–19 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2021.49.11055>

УДК 821.161.2–94Єфремов

СПІВПРАЦЯ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА ІЗ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЮ ПРЕСОЮ: МЕМУАРНА РЕЦЕПЦІЯ

Валентина Галич

Національний університет водного господарства та природокористування,
вул. Соборна, 11, 33000, Рівне, Україна
e-mail: bella.lnu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4492-8922>

Предмет дослідження – співпраця С. Єфремова із західноукраїнськими періодичними виданнями як сторінка історії української журналістики, що висвітлює взаємозв'язки журналістів і вчених Сходу і Заходу України на рубежі XIX–XX ст. З урахуванням специфіки мемуарного жанру та із залученням історичного контексту з'ясовано витоки україноцентризму в особистості С. Єфремова; багатогранно представлено його постать як громадського діяча, журналіста, видавця, літературознавця; поінтерпретовано поворотні в долі автора спогадів віхи його біографії, що розкривають співробітництво із журналами й газетами Наддністрянщини.

Ключові слова: журналістика; публіцистика; мемуари; періодика; галицькі видання; «Літературно-науковий вістник».

1. Постановка проблеми.

Сергій Олександрович Єфремов (1876–1939) – український письменник, журналіст, критик, редактор, видавець, громадський діяч – належить до тих знакових постатей в українській історії і культурі, кого називають «світочем», хто був уособленням, свободи, правди, освіти, хто поклав своє життя на олтар незалежності української держави. Сьогодні, коли Україна переживає труднощі становлення молодій держави, які охопили політику, економіку, охорону здоров'я, культуру, позначилися на духовній сфері суспільства, коли, «поставивши дух на друге чи десяте місце, ми схоїзували нашу спроможність відчувати істину»¹, досить гостро постає потреба вивчення світоглядної публіцистики, потужно репрезентованої у творчості С. Єфремова, як елемента системи національної культури, як пошуку відповідей на злободенні питання сучасності.

¹ Лось, Й. (2007), *Публіцистика й тенденції розвитку світу: Навч. посібн.*: у 2 ч., ч. 1, ЛНУ, Львів, с. 5.

Багатогранний і величезний літературний доробок С. Єфремова, який, за підрахунками вчених (І. Гирич, П. Голубенко, М. Цимбалюк), вимірюється від 3000 до 6000 різножанрових творів, став доступним для науковців лише з 90-х рр. ХХ ст. Його вивчення одразу стало сферою активної діяльності істориків (С. Іваницька, І. Гирич, Л. Могильний, О. Лебедєва (Крикуненко) та ін.), фахівців у галузі соціальних комунікацій, передусім істориків журналістики та видавничої справи (Н. Зелінська, І. Михайлин, М. Тимошик, Ю. Шаповал та ін.), літературознавців (М. Жулинський, М. Наєнко, В. Шмельов, Н. Шумило та ін.), лінгвістів (Ж. Колоїз, Л. П'яста (Супрун), Н. Мазур, Т. Самоплавська та ін.), політологів (Н. Бойко), бібліографів (С. Приколо-та). Як стверджує С. Іваницька та Т. Єрмашов, єфремознавча бібліографія в 2013 р. нараховувала понад 700 публікацій², а нині їх ще більше.

Помітно, що у вивченні громадської діяльності С. Єфремова, науковці широко залучали до розкриття предмета своїх досліджень його мемуари (О. Галич, І. Гирич, С. Іваницька, Л. Масенко, О. Меленчук, Л. Ткач, О. Чехівський), котрі здебільшого репрезентують історичний, літературознавчий, лінгвістичний аспекти наукового пошуку. У просторі соціальних комунікацій мемуарна творчість С. Єфремова прокоментована слабо.

У монографіях, дисертаціях, підручниках з історії української журналістики другої половини ХІХ та першої половини ХХ ст., безперечно, залучається до розгляду публіцистична творчість С. Єфремова, але через великий обсяг об'єкта досліджень робиться це фрагментарно, оглядово, при цьому не називаються всі галицькі газети й журнали, у яких друкувався молодий автор. Крім того, актуальність нашого дослідження пояснюється особливістю його предмета, оскільки докладний розгляд усіх згадок С. Єфремова про співпрацю із західноукраїнськими виданнями у своєму юнацькому щоденнику (1895–1896 рр.) та спогадах (1876–1907 рр.) у контексті мемуарної рецепції здійснюється вперше.

2. Теоретичне підґрунтя. З огляду на вище сказане, можна підсумувати, що теоретико-методологічна база нашого дослідження формується з урахуванням особливостей світоглядної публіцистики, поля активної діяльності С. Єфремова, зразків аналізу журналістської та видавничої діяльності видатної особистості крізь призму мемуаристики³, висловлювань самого С. Єфремова про функції української періодики, місію публіциста, об'єктивність літературної критики.

3. Методологічна основа дослідження. Об'єктом наукового пошуку є згадки про пресові видання Наддністрянщини кінця ХІХ – початку ХХ ст., що містяться в мемуарних творах С. Єфремова – юнацькому щоденнику та спогадах 1896–1907 рр., а предмет становить його співпраця із західноукраїнськими періодичними виданнями як сторінка історії української журналістики, яка висвітлює взаємозв'язки журналістів і вчених Сходу і Заходу України на рубежі ХІХ–ХХ ст. До завдань цієї розвідки

² Іваницька, С. (2018), *Публіцистична спадщина Сергія Єфремова в контексті суспільної трансформації: історико-біографічні аспекти (кінець ХІХ ст. – 1920 рік): Монографія*, Видавничий дім «Гельветика», Херсон, 896 с.

³ Галич, О. (2020), «Специфіка відтворення зовнішнього та внутрішнього світу реальної особистості в спогадах С. Єфремова». *Література світу: поетика, ментальність і духовність: Зб. наук. праць* [Гол. ред. : С. І. Ковпик], Вип. 14. Кривий Ріг, с. 27–35; Галич, О. (2020), «Свідчення про громадсько-політичні та літературно-художні періодичні видання в юнацькому щоденнику С. Єфремова», *Український інформаційний простір*, № 1 (5), с. 163–178.

входить розкриття витоків україноцентризму в особистості С. Єфремова; багатогранне представлення його постаті; з урахуванням специфіки мемуарного жанру та із залученням історичного контексту інтерпретувати поворотні в долі С. Єфремова віхи його біографії, пов'язані із західноукраїнськими виданнями.

Раціонально дібрані методи дослідження сприяють всеохопному розкриттю його предмета. Так, біографічний метод посприяв вивченню журналістської діяльності Сергія Єфремова у зв'язку з його біографією, що розглядається як визначальний чинник його публіцистичної творчості; історичний метод спрямував розгляд об'єкта дослідження в еволюції, у зв'язку з добою, на яку припадає громадська діяльність С. Єфремова, подачу історико-культурних фактів, що ілюструють взаємозв'язки східно- і західноукраїнських журналістів у хронологічній послідовності; порівняльний метод увиразнив всебічну характеристику співпраці С. Єфремова з пресою підросійською та з українською періодикою, що перебувала під австро-угорським гнітом, допоміг сформувати конкретні висновки; аксіологічний метод допоміг аналіз пресових явищ проводити в контексті духовних цінностей українського народу, увиразнити в іпостасі С. Єфремова таку провідну рису його характеру, як патріотизм; частково застосований статистичний метод зміцнив наукові твердження документальними фактами у розкритті причинно-наслідкових зв'язків між складниками предмета дослідження; дискурсологічний аналіз спроектував цілісний розгляд журналістської діяльності С. Єфремова з урахуванням історико-культурних факторів та відгуків на неї його сучасників і новітніх науковців.

4. Виклад основного матеріалу дослідження. Щоденник С. Єфремова середини 90-х рр. XIX ст. і спогади кінця XIX – початку XX ст., охоплюють період його навчання в Київській духовній семінарії та університеті, панорамно відтворюють побут та громадське життя Києва. Автор зазначає, що в умовах панування режиму русифікації українську мову можна було почути лише на базарах та в релігійні свята, коли до міста прибувало багато прочан, та ще жевріла вона в нелегальних гуртках, одним з яких була семінарська громада – об'єднання учнів семінарії, захопленої ідеями українофільства. «Духовною поживою цих гуртків були поодинокі галицькі видання, такі, як «Зоря», «Народ», «Правда», що повз офіційні шляхи потрапляли на підросійську Україну»⁴.

Як свідчать спогади С. Єфремова, велику роль у формуванні його світогляду відіграв старший брат Федір, випускник університету в Києві. Знаючи любов Сергія до книг, він давав юному семінаристу, читати твори Панаса Мирного, А. Свидницького, І. Левицького, І. Франка, заборонені поезії Т. Шевченка, відкрив йому «окремий світ, зі своїм устроєм та своїми скарбами – світ українського письменства»⁵. Тоді ж уперше Сергій побачив українські періодичні видання, а серед них «Зорю», «яка вже фактом свого існування сказала ... більше, ніж могла б промовити змістом»⁶. Підсумовуючи цей період свого життя, С. Єфремов пише: «...Українське письменство стало вже перед мене як принадне якесь створіння, що тягло до себе й щораз більше викликало заінтересування. За ним вихилялось потрошку й українське жит-

⁴ Гирич, І. (2011), «Передмова». Єфремов, С., *Щоденник. Про дні минулі (спогади)*, Темпора, Київ, с. 27.

⁵ Єфремов, С. (2011), *«Щоденник. Про дні минулі (спогади)»*, Темпора, Київ, с. 346.

⁶ Там само, с. 346–347.

тя, – з галицьких видань стала ніби якоюсь землею обітованою Галичина, а разом відкрилися для мене і ті таємні конспірації, в яких одлилося тоді українське життя в Росії⁷. Федір увів Сергія, вже морально підготовленого, в коло нещодавно заснованої семінарської громади, душею якої був Л. Скочковський, а ідейним керівником – О. Кониський. У дяківській квартирі Скочковського, що знаходилася при Йорданській церкві та яку називали «Ельдорадо», очевидно, прирівнюючи до золота наявні там в українській бібліотеці заборонені книги та журнали, С. Єфремов з легкої руки Луки Полікарповича одержав конспіративне ім'я – Сергій Палець, котрим підписав свої перші публікації в західноукраїнських виданнях («Ага, ви з Пальчика... Ну, то запишу вас – Сергій Палець... – і Лука записав одібрані для мене книги за Сергієм Пальцем»⁸). На однім із таємних зібрань громади Сергій був свідком обговорення реферату «про галицькі партії, радикалів та народовців, про їхні стосунки, полеміку, пресу», у якому взяв участь «низенький чоловічок з довгою русавою бородою й характерним дріботінням у промові – професорський стипендіят М. Грушевський»⁹, котрий, як згадує О. Лотоцький, «держав привід у громаді» і «молодий та енергійний, був живим зв'язком між громадою та старшим громадянством»¹⁰. Із цього часу починаються контакти С. Єфремова з М. Грушевським, який після від'їзду до Львова підтримував зв'язки з ним як з автором публікацій у галицьких виданнях, які він редагував.

Проте не лише непересічні «громадяни» (О. Лотоцький, С. Липковський, Т. Добрянський, В. Бачинський) та їхні духовні наставники (Л. Скочковський, О. Кониський, В. Антонович) – люди «альтруїстичної вдачі, що жертвували власним спокоєм та вигодами задля спокою та вигод інших людей», вразили Сергія Єфремова, а й бібліотека громади, завданням якої було виховання суспільно активних українців. «Наша громадська бібліотека, – згадує він, – певна річ, нелегальна, у великій тут ставала пригоді. Ми тут знаходили все, що тільки можна було добути по-українському і про українську справу – навіть закордонні, переважно львівські видання. Діставали ми регулярно «Зорю» і «Буковину», які тоді чомусь почала була, хоч і недовго, перепускати цензура; «Правду» і «Народ» одержували в закритих пакетах; книжки доходили всякими шляхами, але таки доходили. ... Щоб стати свідомим українцем, треба було бути – так ми розуміли – загально освіченою й добре розвинутою людиною»¹¹. Сергія Єфремова цікавила й література, написана російською мовою, наявна в громадській бібліотеці, на актуальні соціальні теми, публіцистика та критика М. Добролюбова, М. Михайловського, Д. Писарева, М. Чернишевського, нелегально поширювані праці О. Герцена, твори белетристів-народників – Г. Успенського, М. Щедрина, Ф. Решетникова. Так, шляхом самоосвіти формувалася національна свідомість С. Єфремова, бралися кращі й майстерні взірці з публіцистики, літературної критики, зароджувалося нестримне бажання щось і самому написати. «Стати письменником здавалось тоді найвищим щастям», – згадував він¹². Спочатку Сергій пише щоденник «задля практичної мети – навчитися писати по-українському»,

⁷ Там само, с. 347.

⁸ Там само.

⁹ Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 349.

¹⁰ Лотоцький, О. (1933), «Сторінки минулого», 1933, ч. 2. Варшава, с. 65.

¹¹ Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 354–355.

¹² Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 381.

пробує свої сили в написанні та виголошенні рефератів на різні суспільно актуальні теми, які він називав «нарисами», «публіцистичними» спробами – усе це сприяло формуванню в нього журналістських навиків. Його захоплювало, що дехто із старших громадян, за підтримки О. Кониського та В. Зіньківського, вже друкувалися в закордонних часописах: «Один час семінарська громада чимало постачала літературного матеріалу до «Правди», «Зорі», «Дзвінка», «Буковини», і ми під псевдонімами С. Юрковиці, Л. Чуба, О. Любенького вгадували своїх хороших знайомих та співгромадян – Кедреновського, І. Руденка, Лотоцького»¹³. Та й самому Сергію вже надсилають прохання написати рецензію для львівського літературно-культурного часопису «Зоря» на гру артистів українського драматичного товариства, але він утримався, бо гра артистів – гарна й враження були незабутніми, а репертуар – бідний через цензурні утиски¹⁴. С. Єфремов як член літературного комітету громади, завданням якого було «складати українські книжки для народного читання»¹⁵, знайомиться з опублікованими в «Зорі» творами українських письменників І. Нечуя-Левицького, А. Свидницького, М. Кропивницького. Він схвалює діяльність Ф. Матушевського, товариша із Черкас, направлену на вибірку з російських часописів, що видавалися в Києві, Полтаві та Харкові, українського матеріалу, а на їх основі готувати огляди («хронічки») для західноукраїнських видань «Правда», «Діло», Буковина».

Тож свою літературну і журналістську діяльність С. Єфремов розпочинає з публікацій у демократичній західноукраїнській пресі. Так, у 1895 році в дитячому журналі «Дзвінок» він друкує перші художні твори – оповідання «Неслухняні діти» і «Пригода», у журналі «Зоря» – нарис «Жид», а 1896 року в журналі «Правда» – нотатки «Полемика київських часописей з приводу українського питання». І хоча юнак «мав велику охоту до белетристичного писання», «журнальна та газетна робота»¹⁶ переважила, бо він уже тоді усвідомлював, що для української справи його творчі зусилля найбільше потрібні у сфері громадської діяльності («Журналістика ставила перед мене питання сучасності»¹⁷).

Говорячи про витоки публіцистичної діяльності С. Єфремова, С. Іваницька відзначає: «Вже в перших літературних спробах Єфремова, переважно хронікерського характеру, простежуються основні ідеї, які керували в зрілому віці всіма його починаннями – оборона української мови й літератури, обґрунтування самобутності української культури та її відрубності від культури російської, народолюбство, еволюціонізм»¹⁸.

Збагачений трирічним досвідом літературної праці, 22-річний С. Єфремов у 1898 році вже друкується в авторитетному галицькому журналі «Записки Наукового товариства імені Шевченка», що виходив з 1892 року у Львові, редакторами якого були О. Кониський, М. Грушевський. Розширюються жанрові межі його публіцистики, юнак робить перші спроби в написанні рецензій. Звичним для нього було записувати до щоденника думки та враження від прочитаних творів. Проте С. Єфремов розумів, що мемуаристика й публіцистика, куди входила літературна критика, – різні сфери

¹³ Там само, с. 370.

¹⁴ Там само, с. 103.

¹⁵ Там само, с. 135.

¹⁶ Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 383.

¹⁷ Там само, с. 362.

¹⁸ Там само, с. 41–42.

літературної праці, а остання вимагала, крім особистих вражень, ще й об'єктивної оцінки художнього твору, заснованої на глибоких знаннях його специфіки, та й для написання тексту такого серйозного жанру потрібен час, якого у молодого автора, що перебував у гушавині літературно-громадських справ, завжди не вистачало. Його переживання відтворює щоденниковий запис від 13 квітня 1895 року: «Земляк дав мені роботу: написати для «Записок наук[ового] товар[иства] ім. Шевченка» рецензію на книжечку, що недавно вийшла в Одесі «Шевченко – друг семи». Рецензії я ще не пробував писати ніколи, часом тільки записував в дневнику враження від тієї або іншої книжки, але ж це зовсім друга річ. А тут і часу в мене бракує...»¹⁹.

Складність дискурсу такого мемуарного жанру, як спогади, проявляється в тому, що власні назви – топоніми, антропоніми, назви книг, журналів і газет – є неодмінними супутниками «спогадального» мислення людини культурно розвинутої, суспільно активної. Вони – носії інтертексту, згустку різнопланових асоціацій, інтелектуальної енергії, які опринаймають причетність автора мемуарів до змальованих суспільних подій і явищ. У спогадах Сергія Єфремова власні назви функціонують як історичні й культурні факти, котрі документалізують сторінки біографії автора, фіксують його діяльність у просторі і часі.

Так, назви періодичних видань Наддністрянщини – журналів «Правда» та «Записки Наукового товариства імені Шевченка» – вжиті в спогадах Сергія Єфремова про О. Лотоцького, українського історика, письменника, публіциста, видавця, з яким автор мемуарів заприятелював у роки навчання в Київській духовній семінарії, наголошують на сфері спільних інтересів молодих людей. Не набагато старший від С. Єфремова О. Лотоцький зіграв велику роль у становленні особистості юнака. Хоча 16-річному Єфремову-семінаристу в той час різниця в літах (6 років) і здавалася «значною», хлопці «подружились і сприяли. Багато потім пережито і переоблено разом у щирому єднанні...»²⁰. «Низенький, білявий, надзвичайно швидкий чоловічок», якого вперше С. Єфремов зустрів у 1982 році в Ельдорадо, що «був – мов живе срібло: сипав жартами, дотепами, ... усе в його устах набирало надзвичайно яскравого колориту»²¹, настільки зачарував юнака, що він почав шукати зустрічей з Олександром Ігнатовичем в духовній академії, де той учився. Повернення О. Лотоцького до Києва, після року вчителювання на селі, було не лише великим «придбанням» для громади, «бо всюди, де з'являвся Лотоцький, ...прокидалась енергія, й розпочиналася жвавіша робота», а й для самого Єфремова. «Не знаю чому, але мене якось одразу, з першого спіткання потягло до цієї людини, яка потім стала мені найближчим приятелем і якій я теж багато завдячую. Не вважаючи на всю свою хлоп'ячу дикість, я осмілюся до того, що почав ходити в академію до Лотоцького, і там, в академічній їдальні, за часом, поміж веселими жартами, слухав поважних розмов на всі громадські теми, які доповняли моє громадське виховання»²², – згадував він.

У О. Лотоцького теж збереглися добрі спомини про зустрічі із С. Єфремовим у Київській духовній академії, йому імпонував не по роках великий духовний потенціал юного семінариста, його невтомне тяжіння до саморозвитку: «Одним із відві-

¹⁹ Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 91.

²⁰ Там само, с. 354.

²¹ Там само, с. 353.

²² Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 354.

дувачів був молоденький тоді Сергій Олександрович Єфремов. Мав я глибоке задоволення побачити послідовний зріст і поступ сеї великої духовної сили. Скромний юнак, він увесь перейнятий був самими духовними інтересами... Читав він багато, не лише хапаючи думки і факти, але й усвідомлюючи їх в перспективах свого світогляду, вже й тоді ясного щодо загальних зарисів і, зокрема, щодо української справи... Нетрудно було бачити, що це росте неабияка сила – глибока, віддана і талановита. В цих розмовах зав'язалася між нами та духовна близькість, що тривала після на протязі всього дальшого життя»²³.

Товариська критика О. Лотоцьким перших творів С. Єфремова, викликала довіру та заохочувала, «додавала гарту» його «хлоп'ячим літературним замірам». Єфремов знав, що Лотоцький у той час уже співпрацював з відомими західноукраїнськими виданнями – журналами «Правда» та «Записки Наукового товариства імені Шевченка», – які виходили українською мовою й давали можливість авторам вільно висловлювати думку про українські справи – проблеми української книги, української школи, української самостійності. Але найбільше захоплення молодого С. Єфремова викликало те, що О. Лотоцький із «звичайною йому енергією організував постачання літературного матеріалу закордонним виданням, підшуковуючи співробітників та завдаючи їм роботу. На цьому ґрунті був він близьким з Кониським та Антоновичем і служив за живий зв'язок між старшими цими українцями та молодого семінарською громадою»²⁴.

Упадає в око те, що в своїх мемуарах і О. Лотоцький, і С. Єфремов у портретних описах використовують ім'я по батькові в іменуванні один одного, що ілюструє тогочасну традицію шанобливого звертання до людини й озвучує сучасну полеміку, чи потрібне нам «російське» ім'я по батькові.

Прокоментований фрагмент мемуарів С. Єфремова показує талант їх автора у створенні майстерних портретних описів культурних діячів своєї доби. Присутні в них назви періодичних видань переводять зображення зовнішності реальної особи в ракурс відтворення її внутрішніх якостей, зокрема таких, як турбота про розвиток здібностей молодих письменників, їхній духовний гарт. Саме вони разом з емоційними переживаннями автора, свідка змальованих подій, додають публіцистичності змісту спогадів, наближають його до сьогоденних українських проблем.

Спомини про журнал «Записки Наукового товариства імені Шевченка» (1895 р.) відновлюють у пам'яті С. Єфремова життєві ситуації, поворотні в його долі. Так, опублікована в одному з перших томів журналу стаття О. Лотоцького за своїм підписом викликала переполох у духовній академії, де той учився, та «нагінки на українське та українців»²⁵. З'явилися доноси й ректору семінарії на громаду і «громадян», і лише те, що С. Єфремов був братом ректора, допомогло йому продовжити навчання, хоча й ненадовго. Після другої скарги ректору на семінарста С. Єфремова (1896 р.), який звинувачувався в тому, що «був членом українофільського кружка», «носив малоросійську сорочку», читав на уроках ліберальний журнал «Неделя», він забрав документи із семінарії й став готуватися до «іспиту дозрілості, без якого не міг

²³ Лотоцький, О. (1933), «Сторінки минулого», 1933, ч. 2. Варшава, с. 225–227.

²⁴ Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 354.

²⁵ Там само, с. 396.

переступити університетського порога»²⁶. До такого кроку спонукало С. Єфремова ще й те, що в критичний час для громади (на гурток звернуло увагу семінарське начальство та жандармерія, почався ідеологічний розкол: сварки між марксистами й народниками) він з громадської бібліотеки забрав до себе всю «закордонну нелегальщину», яку легко можна було знайти під час трусу²⁷. До «закордонної нелегальщини» належали й галицькі видання, які через свій стійкий і послідовний україноцентризм були заборонені на Наддніпрянщині, а їхні автори піддавалися політичному тиску.

Наступна згадка про «Записки Наукового товариства імені Шевченка» оживлює суспільно-культурну (сучасні журналістикознавці сказали б «інформаційно-комунікативну») ситуацію в підросійській Україні кінця XIX ст. С. Єфремов – студент університету Св. Володимира. Його дуже цікавлять «українські справи» в російській пресі, тож мав «читати мало не все, що тоді з'являлося кращого в російській журналістиці, і з найбільшим, звичайно, заінтересуванням спинявся на тих скупих згадках, що з'являлись там про українство»²⁸. Він звертається з «українським матеріалом» до російських, здебільшого ліберальних, редакцій – «Киевские Вести», «Русское Богатство», «Русские ведомости», але йому відмовляли в друці: «місця бракує, інтерес матеріалу занадто вузький», «нецікаві теми вибираєте: все про Україну та Україну»²⁹. Проте це С. Єфремова, як він пише, «не зраджувало». Молодий письменник уже визначився із своєю громадянською позицією, пов'язаною з вибором мови для своєї художньої та журналістської творчості: «Я поклав був собі – по-українському писати на всякі теми, що мене як людину цікавили, по-російському ж – тільки на українські... Сферу українського письменства й українських інтересів треба було, на мою думку, розсувати на всю широчінь людських інтересів; ...російську ж пресу використовувати для української справи, за браком своєї власної, як трибуну, з якої хоч вряди-годи можна було до публіки промовляти, подавати найпотрібнішу інформацію, впливати хоч на ту нечисленну публіку, яка жагуче шукала чогось про рідну справу. ... Цього принципу я додержувався аж до останнього часу, бо все ж хотів бути українським письменником, навіть по-російському пишучи»³⁰.

М. Грушевський, один із організаторів та редактор «Записок Наукового товариства імені Шевченка» (з 1895 р.), помітив молодого автора й запросив його до співпраці. У цьому виданні С. Єфремов публікується протягом 1898–1905 рр. Ось як він відгукується про цей період у своєму житті: «...Опріч випадкових екскурсів до російської преси, я все ж більш писав тоді по-українському. Дещо, як огляди й рецензії до «Записок Наук[ового] товариства ім. Шевченка», робилося з певного обов'язку, на замовлення М. С. Грушевського...»³¹.

У спогадах С. Єфремова міститься найбільше відгуків про його співпрацю з українським часописом «Літературно-науковий вістник», яка розпочалася ще в університетські роки. Автор мемуарів згадує, що коли єдиний на всю соборну Україну літературний журнал «Зоря» через посилення цензурних заборон у 1894 р. перестав

²⁶ Там само, с. 403.

²⁷ Єфремов, С. (1899), «Новини нашої літератури. Дещо з приводу нового видання «Кобзаря», *Літературно-науковий вістник*, 1899. ч. 8, Львів, с. 401.

²⁸ Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 440.

²⁹ Там само, с. 442.

³⁰ Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 443.

³¹ Там само.

надсилатися до Києва, то на його зміну з 1898 р. «почав у Львові під редакцією Франка, Гнатюка, Грушевського й Маковея виходити «Л[ітературно]-Н[ауковий] Вісник». Побачивши в О. Кониського кілька примірників цього часопису, С. Єфремов відразу його передплатив, а відзначивши в ньому відділ хроніки, став посилати туди замітки про українське життя та пресу: «Мороки з ними було багато, вони часто гинули в дорозі, іноді губила їх і редакція, часом перекручувала, але все-таки я бачив, що вони не зайві в журналі, що на Україні ці хронікальні замітки <... > замінюють газету, і посилав їх усе більше й більше, надто з 1899 р., потроху розсуваючи вузько інформаційні рямці до чисто публіцистичних. Я мав утіху бачити, що слідом за мною почали такі звістки й замітки подавати й з інших кутків на Україні: отже, це було цікаво й потрібно»³².

За підрахунками І. Гірича, С. Єфремов протягом 1898–1907 рр. опублікував у «Літературно-науковому віснику» 387 різножанрових творів, більше, ніж у редакторів цього журналу І. Франка (330), М. Грушевського (200), Д. Донцова (230). С. Єфремов заявив про себе як про «майстра короткого жанру»³³. Зокрема, у цьому доробку містяться публіцистичні («Медаль», «Малі люде – мале й горе», «Ціна крові») твори, рецензії, публіцистичні нотатки в рубриках «З науки і письменства», «Літературні вісті і зауваги», «З громадського життя», «Театр і штука», «Бібліографія і персоналії», некрологи, шевченкознавчі праці – «Пушкін contra Шевченко» (1899. Кн. VIII), «Шевченко і російські письменники» (1899. Кн. XI), «Шевченкові “душі” і “московська міра”» (1900. Кн. VI), «Курочкін і Шевченко» (1900. Кн. IX), «Шевченкові роковини і російська преса» (1901. Кн. VII).

Крім того, у цьому виданні Сергій Єфремов у 1898–1901 рр. надрукував свої художні твори («Задля родини», «Похорони», «Холера», «Нерви»). Він згадував, як з нетерпінням ждав оцінку від редактора О. Маковея свого оповідання «Задля родини», яке надіслав першим, як втішили його схвальні відгуки про цей, уже надрукований, твір І. Левицького, О. Лотоцького, О. Кониського. Ця публікація в авторитетному виданні, редагованому вже відомими на той час науковцями і публіцистами М. Грушевським, І. Франком, В. Гнатюком, «ніби давала патент на звання письменника»³⁴.

Спогади С. Єфремова про співпрацю з «Літературно-науковим вісником» проливають світло на деякі конфліктні ситуації в літературному просторі підросійської України, які переходили в тривалі полеміки, що висвітлюють важливий етап у становленні молодого автора як публіциста, літературознавця та громадського діяча. У горнилі цих дискусій кувався його талант публіциста та літературознавця.

Так, не один раз згадується опублікована в «Літературно-науковому віснику» (1899. Ч. 8) рецензія Сергія Єфремова під заголовком «Новини нашої літератури. Дещо з приводу нового видання “Кобзаря”»³⁵ на збірку творів Т. Шевченка, підготовлену до друку редакцією «Киевской Старини», за характеристикою рецензента, «неохайно». Це був час, коли гурток «Вік», активним діячем якого був Сергій-студент, проводив «кипучу роботу, і не тільки видавничо-літературну, але й організаційну», став іменувати себе «Видавництвом “Вік”» і шукав джерел фінансування видань

³² Там само, с. 443–444.

³³ Гірич, І. (2012), *«Між наукою і політикою. Історіографічні студії про вчених концептуалістів»*, Навчальна книга – Богдан, Тернопіль, с. 174.

³⁴ Єфремов, С. (2011), *«Щоденник. Про дні минулі (спогади)»*, Темпора, Київ, с. 444.

³⁵ Там само, с. 82–88.

творів українських письменників. Матеріальну підтримку молодим засновникам видавництва могла б надати нещодавно створена в 1897 р. з ініціативи В. Антоновича та О. Кониського Всеукраїнська громадсько-політична нелегальна організація ЗУБДО, членами Ради якої були представники Старої Громади. Проте у членів Ради В. Беренштама, упорядника рецензованого видання «Кобзаря», та В. Науменка, головного редактора «Киевской Старини», ім'я Сергія Єфремова «не будило добрих думок», бо вони були «лихі» на нього через рецензію в «Літературно-науковому віснику». Тож фінансовий стан видавництва «Вік» у той час був критичним, причиною чого мимовільно став С. Єфремов.

Мемуари С. Єфремова всеохопно розкривають дискурс публікації рецензії на видання «Кобзаря» у львівському «Літературно-науковому віснику», що проектує розгляд її у співмірності із суспільно-культурною ситуацією, яка панувала тоді на Наддніпрянщині, віхами біографії автора, етапами його особистісного сходження. На стержень нарративу спогадів нанизуються нові історії, які пов'язані із знаковою у творчості С. Єфремова літературно-критичною працею. Автор мемуарів тепло згадує, як О. Кониський, теж член Ради ЗУБДО, продавши будинок у Києві, «хотів був своїми коштами підперти видавництво», та його раптова смерть не дала здійснитися цим благородним намірам³⁶. Згодом С. Єфремов у цьому виданні в 1902 р. опублікував публіцистичну статтю «Національне питання в Норвегії: Пам'яті незабутнього учителя О. Кониського». Молодий критик знаходить у собі мужність зізнатися, що хоча й «були з одного боку, може, зайві причепки, було з другого забагато молоді задержувати», і лише завдяки впливу «безмежного такту Антоновичевого та щирої й різкої правдомовності Чикаленка» «гострі різки стиралися» і стосунки з Радою налагоджувалися³⁷. Засвоївши етичні уроки, С. Єфремов залишився непоступливим у головних принципах літературної критики: об'єктивності, свободи авторської думки. Він вважав, що особисті симпатії та антипатії до автора не повинні впливати на об'єктивну оцінку його твору. Про це свідчать подальші його резонансні літературно-критичні статті «Боневантура в українській літературі. Уваги читача», «В пописах красоти. Заметки читателя», рецензія на книжку «П. А. Куліш. Хуторні недогарки» та ін.

С. Єфремов згадує, як потреба обрання художніх творів для публікації у видавництві «Вік», заснованому в 1895 р. з його зусиль та інших молодих громадівців, змусила його задуматися, чи потрібно в ньому друкувати твори новоявлених українських модерністів. Свою позицію він виклав у великій літературно-критичній статті «В пописах красоти. Заметки читателя» (1902), у якій намагався «показати негативні риси так званих нових напрямів у нашому письменстві»³⁸. Аналізуючи твори О. Кобилянської, Г. Хоткевича, М. Яцківа (які, зокрема, позначені в останнього з названих авторів «мішаниною крайнього натуралізму з крайнім також символізмом», «орґіями намислу, диких фантазій»³⁹), він негативно оцінив їхні новітні художні пошуки, чим викликав обурення авторів та прихильників нового напрямку. Розв'язалася полеміка, проти якої молодий критик не протестував, але його обурювало те, що

³⁶ Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 455–456.

³⁷ Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 455.

³⁸ Там само, с. 517.

³⁹ Єфремов, С. (1995), *Історія українського письменства*, Femina, Київ, с. 556–557.

«юрби ображених, які засипали своїми протестами редакції «Киевской старины» та «Літературно-наукового вістника», обвинувачували його в «монополізації критичної думки, в узурпації громадських поглядів»⁴⁰.

І не лише особиста образа на авторів скарг і пасквілів, а й потреба висловити думку про якість тодішньої критики, оцінити її морально-етичне обличчя та науковий рівень спонукали С. Єфремова до розлогих спогадів. Він писав: «Здебільшого опоненти навіть не брали на себе клопоту, щоб вирозуміти до ладу мої думки, і нападалися, звичайно, перекрутивши їх на свій копил. Мені, напр[иклад], підсовувано найчастіше і потім думку, якої я ніколи не висловляв, – а саме, що письменство повинно мати тільки вузько утилітарні завдання та мету. Через те, що я не бачив краси в безгранні хоткевичів, вони тішили себе тим, що я всяку красу одкидаю і шукаю тільки користи, – певна річ, нісенітниця, проти якої я й сам тоді не раз виступав. Але така вже доля кожної популярної справи: в полеміці її закидають стороннім сміттям так, що й не впізнати»⁴¹.

Полеміка навколо «пошуків краси» в українській літературі закріпила за С. Єфремовим репутацію суворого критика. Щоправда, «компліменти», котрі доносилися з табору ображених на нього на відкритті пам'ятника І. Котляревському в Полтаві та під час першого з'їзду українських письменників у Києві (1903), нагадували «низку лайок»: його «всюди славлено за якогось літературного бандита»; «ображені, усі лихим дихали духом, усі демонстрували свою холодність та обурення як могли дошкульно»), що дало підстави Є. Чикаленку пожартувати: «Треба буде Є[фремо]ву місярку (кільчасту сітку шолома, яка захищає обличчя. – В. Г.) купити...»⁴².

Сергій Єфремов, що почував себе нерозкаяним грішником, знаходить сміливість винести такий присуд не лише своїм опонентам, а й пануючій інформаційно-комунікаційній атмосфері в літературознавстві: «Безкритична, вузька й обмежена тодішня громада українська гірш од вогню боялася правдивого критичного слова. В усьому вона бачила замах на національні святощі, все вона переводила на особисті рахунки, <...> в усьому бачила кримінал, зраду та національної справи потоптання, а критика в її очах набирала вигляду якогось розбишацтва...»⁴³.

Відголоски про полеміку навколо критичних статей С. Єфремова ще довго не вщухали, дійшли вони й до Західної України. Він згадував, коли «у лютому 1903 р. приїхав до Львова, то там запитували, чи не “в погоні за новою красою” прибув я (О. Колеса), а [Літературно]-Н[ауковий] Вістник розпочав був навіть на цю тему дискусію, в якій оборонці “нової краси” могли висловити свої погляди». Сенс цієї полеміки С. Єфремов убачав у тому, що «перед читачами поставлено було руба питання про напрям та майбутність нашого письменства», а проти культурної полеміки він не заперечував. М. Грушевський запросив Сергія Єфремова на редакційні збори («Будем читати статтю Хоткевича проти вас»), і читання те відбулося, проте «зливи грубого, особистого й беззубого» були такими болючими, що молодий критик не витримав і покинув редакцію. Редакція часопису, поділяючи погляди С. Єфремова,

⁴⁰ Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 518.

⁴¹ Там само, с. 518.

⁴² Там само, с. 518–519.

⁴³ Там само, с. 519.

відхилила 2 статті Г. Хоткевича проти нього, але третю під назвою «Лист Д. Хоткевича» все ж опублікувала, очевидно, щоб продовжити полеміку⁴⁴.

З кінця 1901 року С. Єфремов почав працювати в редакції авторитетного на теренах підросійської України щомісячного журналу «Киевская старина», органу Історичного товариства Нестора-літописця та Київської Громади. Спочатку як секретар готував для нього «дрібні замітки та звістки з поточного життя, з газет і журналів». Подібну роботу С. Єфремов з власної ініціативи виконував у львівському «Літературно-науковому вістнику». Він зізнається, що громадські та видавничі справи в Києві відвернули його від активної співпраці із західноукраїнським виданням, до якого він «мав слабкість», адже то була його «перша справді літературна арена»⁴⁵. С. Єфремов згадував: «...Запропонував був редакції «Л[ітературно]-Н[аукового Вістника]», за порозумінням та згодою й редакції «Киевской Старини», давати їй разом по-українському ті праці, що писатиму для київського місячника, – з тим, щоб обидві редакції, українська та російська, з'явилися разом. Обидві редакції на це погодилися, і я зробив був спробу з «Літературним Боневантурою» (року 1905). З цією спробою одразу ж не пощастило»⁴⁶. І хоча в бібліографічних описах указано, що критична стаття «Боневантура в українській літературі. Уваги читача» була спочатку оприлюднена російською мовою в журналі «Киевская старина», а потім українською – у часописі «Львівський науковий вістник»⁴⁷, насправді була надрукована лише її частина. Історія цієї статті розкрита в спогадах автора. Вихід неповного тексту своєї публіцистичної праці у львівському виданні він пояснює тим, що надіслана поштою перша її половина «таки запізнилася до чергової книжки й появилася в наступній, отже, уже з запізненням проти російського тексту»⁴⁸. Крім того, С. Єфремову не сподобалося втручання редакції до тексту критичної праці, чим, на його погляд, тільки зіпсувало її, він навіть стосовно цього написав лист редактору І. Франку, і це, як він пише, його «знеохотило вести далі свою спробу так», що він «не послав навіть кінця статті до «Л[ітературно]-Н[аукового] Вістника»⁴⁹.

Видавнича діяльність С. Єфремова в західноукраїнській пресі сприяла формуванню у його свідомості україноцентризму – політико-ідеологічної та морально-духовної концепції незалежної української держави. Він був переконаний, що в газетах і журналах Наддніпрянщини необхідно подавати відомості про події на західних теренах, що сприяло б українському народу усвідомлювати свою цілісність. Саме тому його першою, як він відзначає, «оригінальною працею» в журналі «Киевская старина» стала стаття «В борьбе за просвещение», у якій розповідається про вихід з Львівського університету близько 600 студентів на знак протесту проти австро-угорської влади, що переслідувала учасників молодіжного руху за український університет. «Стаття, досить незвичайна для “Киевской Старини” як цілком публіцистична звернула на себе увагу громадянства...»⁵⁰. З молодим автором захотів познайомитися

⁴⁴ Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 517–518.

⁴⁵ Там само, с. 515, 520.

⁴⁶ Там само, с. 520.

⁴⁷ Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, с. 704.

⁴⁸ Єфремов, С. (1905), «Боневантура в українській літературі. Уваги читача», *Літературно-науковий вістник*, Річник VIII, Т. XXIX, Львів, с. 187–202.

⁴⁹ Там само, с. 520.

⁵⁰ Там само, с. 515–516.

П. Житецький, громадський діяч Старої Громади. Із цього часу С. Єфремов став частим його гостем. Як і притаманно Єфремову-мемуаристу, його спогади про роботу в пресі включають іскрометні лаконічні портретні описи видатних українських діячів. Сергію Єфремову все імпонувало в постаті свого співрозмовника: і його «грізне картання» щодо «легкомислія» у статтях про старше покоління громадівців, і згадки з минулого. Проте найбільше захоплення викликала майстерність Павла Ігнатовича публіцистично мислити: «Було дуже цікаво стежити, як Житецький довго і поважно та старанно низав у якій-небудь науковій розмові факти і нарешті однією блискучою увагою, однією фразою ніби зв'язував усі порізнені факти в одне ціле й осявав їх промінням краси та правди. Цей блискавичний синтез краще пояснював вам і думку автора, і його заміри, та й саму річ, ніж увесь попередній будинок, який з такою пильністю будувався перед вашими очима, і тільки в світлі цієї загальної думки ви-яснялись перед вами деталі й копітко будований план. Розмовник з Житецького був надзвичайно цікавий...»⁵¹.

Змістовний діапазон зв'язків С. Єфремова із західноукраїнськими виданнями – багатоплановий. Зокрема, через них можна простежити, як формувалися його погляди на функціонування рідної мови в українському соціумі. І. Гирич наголошував на тому, що «Сергій Єфремов належав до першої генерації українців, які з принципових міркувань використовували українську мову в повсякденному спілкуванні»⁵², а С. Іваницька та Т. Єрмашов наголошують на тому, що він «був першим успішним україномовним професійним журналістом»⁵³. Навіть старогромадівці під впливом демократично налаштованої молоді почали спілкуватися рідною мовою. Через статтю, опубліковану в «Літературно-науковому віснику», С. Єфремов висловив свою позицію щодо сталості українського правопису, яка збігалася в основному з думками М. Грушевського в тому, що ним повинен стати «галицький правопис», хоча й критикував окремі правописні норми «желіхівки». Такі стійкі погляди С. Єфремова в мовних питаннях змушували його активно відгукуватися в публіцистиці на виступи антиукраїнськи налаштованих авторів. Так у статті «Літературний процес і суд проф. Флоринського над самим собою», опублікованій у «Літературно-науковому віснику» (1902, №1), він гостро критикував памфлет «Малорусский язык и “украинско-русский” сепаратизм» Т. Флоринського, професора Київського університету, що водночас був і цензором, котрий заперечував існування української мови та української преси.

Тривалий період співпраці С. Єфремова з львівським журналом «Літературно-науковий вісник» сформував довірливе та поважне ставлення до цього видання. Тому саме тут він у 1907 р. надрукував свої спогади «З недавнього минулого» (Т. XXXVIII, квітень – червень) про події 1905 року в Києві, де, зокрема, подаються оцінки російсько-японської війни як «всенародного позорища, прилюдний іспит, на якому Росія відпокутувала свій режим»⁵⁴, наводяться роздуми про поведінку мас

⁵¹ Єфремов, С. (2011), *«Щоденник. Про дні минулі (спогади)»*, Темпора, Київ, с. 516.

⁵² Гирич, І. (2011), «Передмова». Єфремов, С., *Щоденник. Про дні минулі (спогади)*, Темпора, Київ, с. 22.

⁵³ Іваницька, С. Г. (2018), *Публіцистична спадщина Сергія Єфремова в контексті суспільної трансформації: історико-біографічні аспекти (кінець XIX ст. – 1920 рік): Монографія*, Видавничий дім «Гельветика», Херсон, с. 286.

⁵⁴ Єфремов, С. (2011), *«Щоденник. Про дні минулі (спогади)»*, Темпора, Київ, с. 748.

(«юрби»), особливість свідомості робітників і селян, визначається гуманістична позиція молодого автора в єврейському питанні.

С. Наріжний у праці про розвиток української преси в Наддністрянщині в кін. XIX ст. із залученням зібраного ним великого статистичного матеріалу відзначав, що вона «помітно вдосконалилася, придбала собі читачів і значно окріпла»⁵⁵. Потужність та ефективність творчості західноукраїнських видань зазначеного періоду зміцнювалася за рахунок співпраці з авторами Східної України, до яких належав і С. Єфремов.

5. Результати та перспективи подальших досліджень.

Результати нашої розвідки мають теоретичне і практичне значення, ми розцінюємо їх як помірний вклад в теорію та історію журналістики. Науковий коментар взаємозв'язків преси Східної і Західної України кінця XIX – початку XX ст. крізь призму діяльності С. Єфремова може послужити ілюстрацією до багатьох тем курсів «Основи журналістики», «Історія української журналістики», «Публіцистика». Перспективи єфремознавчих студій ми вбачаємо в потребі подальшого вивчення багатой та різноманітної за тематикою й жанровою палітрою публіцистичної спадщини Сергія Єфремова. Світоглядна за змістом, філософська за обширами інтелекту автора, вона спроможна дати відповіді на злободенні питання кожного нового покоління українців.

6. Висновки.

Актуальність дослідження мотивується: 1) гострою потребою в непростий період розвитку української державності, позначений труднощами демократичного транзиту, вивчення світоглядної публіцистики, потужно представленій у творчості С. Єфремова, як такої, що стоїть на сторожі духу українського народу й спроможна дати відповіді на злободенні питання; 2) недостатньо повною репрезентацією, зокрема й через залучення мемуарних джерел, публіцистичної творчості С. Єфремова в історії української журналістики. Система дібраних методів (біографічний, історичний, порівняльний, аксіологічний, статистичний, дискурсивний) посприяла ефективному розкриттю предмета дослідження. Докладна інтерпретація всіх згадок про галицькі періодичні видання, поданих у мемуарних творах С. Єфремова, що висвітлюють взаємозв'язки журналістів і вчених Сходу і Заходу України на рубежі XIX–XX ст. із залученням історичного контексту, проводиться вперше.

Видання «Зоря», «Народ», «Правда», «Буковина», «Дзвінок», що таємно потрапляли до підросійської України, стали для С. Єфремова духовною основою в осмисленні специфіки національного (українськомовного) засобу масової комунікації, ідей просвіти в культурі України кін. XIX ст., її територіальної цілісності, та державної незалежності. Самоосвіту С. Єфремов усвідомлює як важливий чинник громадянського становлення в умовах підневільної України, як принцип публіцистичної та наукової діяльності, який він витримував упродовж усього життя.

Спогади С. Єфремова про співпрацю із знаковим галицьким журналом «Записки Наукового товариства імені Шевченка» засвідчують важливий етап у формуванні світогляду автора, розширення жанрових меж його журналістики, активне станов-

⁵⁵ Наріжний, С. «Розвиток західноукраїнської преси у 80 – 90-х роках XIX ст.», *Українська преса*, URL: <http://izbornyk.org.ua/cultur/cult10.htm> (останній перегляд 23 жовтня 2020).

лення як літературознавця, зокрема осмислення специфіки мемуаристики й публіцистики, як різних сфер літературної праці.

Найбільш плідно С. Єфремов співпрацював із часописом «Літературно-науковий вістник», йому імпонувала його демократична позиція. Коментарі автора мемуарів розкривають тривалу полеміку, пов'язану з його публікацією в цьому журналі рецензії на нове видання «Кобзаря», та тематично споріднені дискусії навколо інших його літературно-критичних праць, у ході яких кувався талант вимогливого критика. С. Єфремов твердо відстоював головні принципи літературної критики: об'єктивності та свободи авторської думки.

Імена сподвижників української ідеї Л. Скочковського, О. Лотоцького, О. Кониського, П. Житецького, М. Грушевського у спогадах С. Єфремова розгортаються у багатогранні портретні описи й функціонують як носії інтертексту та історичні й культурні факти, котрі документалізують сторінки біографії автора, пов'язані з його співпрацею із галицькою пресою, фіксують його діяльність у просторі і часі.

Зв'язки автора спогадів із західноукраїнськими виданнями розкривають його україноцентристський світогляд, що проявляється в послідовному ствердженні права українців на рідну мову та функціонування літератури, преси, освіти національною мовою. Така стійка позиція дає підстави охарактеризувати С. Єфремова як першого фахового українськомовного журналіста.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Галич, О. (2020), «Специфіка відтворення зовнішнього та внутрішнього світу реальної особистості в спогадах С. Єфремова». *Література світу: поетика, ментальність і духовність: Зб. наук. праць* [Гол. ред. : С. І. Ковпик], вип. 14. Кривий Ріг, с. 27–35.
2. Галич, О. (2020), «Свідчення про громадсько-політичні та літературно-художні періодичні видання в юнацькому щоденнику С. Єфремова», *Український інформаційний простір*, № 1 (5), с. 163–178.
3. Гирич, І. (2012), «Між наукою і політикою. Історіографічні студії про вчених концептуалістів», Навчальна книга – Богдан, Тернопіль, 488 с.
4. Гирич, І. (2011), «Передмова». Єфремов, С., *Щоденник. Про дні минулі (спогади)*, Темпора, Київ, с. 6–56.
5. Єфремов, С. (1905), «Боневантура в українській літературі. Уваги читача», *Літературно-науковий вістник*, Річник VIII, Т. XXIX, Львів, с. 187–202.
6. Єфремов, С. (1995), *Історія українського письменства*, Femina, Київ, 685 с.
7. Єфремов, С. (1899), «Новини нашої літератури. Дещо з приводу нового видання «Кобзаря», *Літературно-науковий вістник*, 1899, ч. 8, Львів, с. 82–88.
8. Єфремов, С. (2011), «Щоденник. Про дні минулі (спогади)», Темпора, Київ, 792 с.
9. Іваницька, С., Єрмашов, Т. (2013), «Постать Сергія Єфремова-публіциста в українській пострадянській гаманітаристиці», URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64 (останній перегляд 23 жовтня 2020)
10. Іваницька, С. (2018), *Публіцистична спадщина Сергія Єфремова в контексті суспільної трансформації: історико-біографічні аспекти (кінець XIX ст. – 1920 рік): Монографія*, Видавничий дім «Гельветика», Херсон, 896 с.

11. Лось, Й. (2007), *Публіцистика й тенденції розвитку світу: Навч. посібн.*: у 2 ч., ч. 1, ЛНУ, Львів, с. 162–167.
12. Лотоцький, О. (1933), «Сторінки минулого», 1933, ч. 2. Варшава, с. 225–227.
13. Наріжний, С. «Розвиток західноукраїнської преси у 80–90-х роках XIX ст.», *Українська преса*, URL: <http://izbornyk.org.ua/cultur/cult10.htm> (останній перегляд 23 жовтня 2020).

REFERENCES

1. Halych, O. (2020), “Spetsyfika vidtvorennia zovnishnosti ta vnutrishnoho svitu realnoi osobystosti v spohadakh S. Yefremova”. *Literatura svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist*, vol. 14, p. 27–36.
2. Halych, O. (2020), “Svidchennya pro hromadsko-politychni periodychni vydanna v junackomu shchodennyku S. Yefremova”. *Ukrayins'kyi informacijnyj prostir*. 2020. vol. 1 (5), p. 163–178.
3. Hyrych, I. (2012), *Between science and politics. Information studies on conceptual scientists*, Navchalna knyha – Bohdan, Ternopil, 488 s.
4. Hyrych, I. (2011), Preface. In Yefremov, S., *Diary. About the past days (memories)*, Tempora, p. 6–56.
5. Yefremov, S. (1905), “Bonaventura v ukrayins'kyi literaturi. Uvahy chytacha”. *Literaturno-naukovyj vistnyk*, Lviv, Richnyk VIII. vol. XXIX, p. 187–202.
6. Yefremov, S. (1995), *History of Ukrainian literature*, Femina, Kyiv, 685 p.
7. Yefremov, S. (1899), “Novyny nashoyi literatury. Deshcho z pryvodu novoho vydannya «Kobsarya»”, *Literaturno-naukovyj vistnyk*, vol. 8, p. 82–88.
8. Yefremov, S. (1911), *Diary. About the past days (memories)*. Tempora. 792 p.
9. Ivanytska, S. & Jermashov T. (2013), “Postat' S. Yefremova – publistysta v ukrayins'kyi postradjanskyi humanitarystyti”, URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64 (accessed: 23 October 2020).
10. Ivanytska, S. (2018), *Serhiy Yefremov's journalistic legacy in context of social transformation: historical and biographical aspects (end of the XIX century – 1920): Monograph*, Vydavnychyj dim “Helvetyka”, Kherson, 896 p.
11. Los', J. (2008), *Journalism and world development trends: Tutorial*, u 2 ch. Ch. 1. PAIS. Lviv, 376 p.
12. Lototsky, O. (1933), *Storinky mynuloho*, Varshava, vol. 2, p. 225–227.
13. Narignyj, Symon, *Ukrayins'ka prеса*, URL <http://izbornyk.org.ua/cultur/cult10.htm> (accessed: 23 October 2020).

SERHII YEFREMOV'S COOPERATION WITH THE WESTERN UKRAINIAN PRESS: MEMORIAL RECEPTION

Valentyna Halych

National University of Water and Environmental Engineering,

11 Soborna st., 33000, Rivne, Ukraine

e-mail: bella.lnu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4492-8922>

The subject of the study is the cooperation of S. Efremov with Western Ukrainian periodicals as a page in the history of Ukrainian journalism which covers the relationship of journalists and scientists of Eastern and Western Ukraine at the turn of the XIX-XX centuries. Research methods (biographical, historical, comparative, axiological, statistical, discursive) develop the comprehensive disclosure of the article. As a result of scientific research, the origins of Ukrainocentrism in the personality of S. Efremov were clarified; his person as a public figure, journalist, publisher, literary critic is multifaceted; taking into account the specifics of the memoir genre and with the involvement of the historical context, the turning points in the destiny of the author of memoirs are interpreted, revealing cooperation with Western Ukrainian magazines and newspapers. The publications 'Zoria', 'Narod', 'Pravda', 'Bukovyna', 'Dzvinok', are secretly got into sub-Russian Ukraine, became for S. Efremov a spiritual basis in understanding the specifics of the national (Ukrainian) mass media, ideas of education in culture of Ukraine at the end of XIX century, its territorial integrity, and state independence. Memoirs of S. Efremov on cooperation with the iconic Galician journals 'Notes of the Scientific Society after the name Shevchenko' and 'Literary-Scientific Bulletin', testify to an important stage in the formation of the author's worldview, the expansion of the genre boundaries of his journalism, active development as a literary critic. S. Yefremov collaborated most fruitfully and for a long time with the Literary-Scientific Bulletin, and he was impressed by the democratic position of this publication. The author's comments reveal a long-running controversy over the publication of a review of the new edition of Kobzar and thematically related discussions around his other literary criticism, in which the talent of the demanding critic was forged. S. Efremov steadfastly defended the main principles of literary criticism: objectivity and freedom of author's thought. The names of the allies of the Ukrainian idea L. Skochkovskiy, O. Lototskiy, O. Konyskiy, P. Zhytskyi, M. Hrushevskiy in S. Efremov's memoirs unfold in multifaceted portrait descriptions and function as historical and cultural facts that document the pages of the author's biography, record his activities in space and time. The results of the study give grounds to characterize S. Efremov as the first professional Ukrainian-speaking journalist.

Keywords: journalism; memoirs; periodicals; Galician publications; 'Literary-Scientific Bulletin'.